

FATİH SULTAN MEHMED’İN SİYASİ DÜŞÜNÇESİNE YÖN VEREN UNSURLAR: İSLAM, MERKEZİYETÇİLİK VE TERAKKİ

FACTORS SHAPING POLITICAL THOUGHT OF MEHMED THE CONQUEROR:
ISLAM, CENTRALISM AND PROGRESS

Şevki KIRALP*

Öz

Bu çalışma Fatih Sultan Mehmed’in siyasal düşüncesine ışık tutmayı hedeflemektedir. Fatih’in genel siyasetini, yönetime dair konulardaki önceliklerini ve İstanbul’un fethinde uyguladığı yöntemleri incelemektedir. Fatih’in askeri teknolojiye ve bilime verdiği önemin kendisinin Rönesans’a ilham veren ilkeleri benimsemiş bir hükümdar olduğunu gösterdiğini ortaya koymaktadır. Çalışma bunun yanında Fatih’in merkezîyetçilik siyaseti doğrultusunda Padişahın otoritesini ve devletin bekası ile bütünlüğünü sağlam temeller üzerine oturttuğu sonucuna ulaşmaktadır. Çalışmada Fatih’in Osmanlı hukuk sisteminde şer’i hukukun yanında ve örfî hukuka da önem veren bir anlayışa sahip olduğu saptanmaktadır. Fatih’in gayrimüslimlere yönelik politikalarını da inceleyen çalışma bu politikaların gözle görülür biçimde özgürlükçü olduğunu ve Hristiyanların birleşmesini engelleme hedefine katkı sağladıklarını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rönesans, kanunname, din özgürlüğü, Osmanlı millet sistemi

Abstract

This study investigates the political thought of Mehmed II. It examines policies of Mehmed II in the administration and the methods he applied during the conquest of Istanbul. It reveals that the importance he attached to military technology and science shows that Mehmed II was a ruler who adopted the principles that inspired the Renaissance. In addition, the study reaches the conclusion that Mehmed II attached importance to fostering the security and integrity of the state and followed the principle of centralism. In the study, it is seen that Mehmed II prioritized fostering the customary law in the Ottoman legal system. The study, which also examines Mehmed II’s policies towards non-Muslims, reveals that these policies were noticeably liberal and contributed to the goal of inhibiting the unification of Christians.

Keywords: Renaissance, religious freedom, Ottoman nation system, code of law

*:Doç. Dr., Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, skiralp@ciu.edu.tr Orcid: 0000-0003-1969-2257

Makale Türü: Araştırma Makalesi– Geliş Tarihi: 21.03.2023– Kabul Tarihi: 29.04.2023

DOI:10.17755/esosder.1268851

Atf için: *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2023;22(00): 1188-1199

GİRİŞ

Bu çalışma yedinci Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmed'in siyasal düşüncesini mercek altına almaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal düşüncesinin temelini İslam oluşturmaktaydı. Çalışmada ele alındığı üzere, Fatih Sultan Mehmed'in dünya görüşünün temeli de İslam'dı. Bununla birlikte, Fatih Sultan Mehmed'in yaşadığı çağ Batı'da Rönesans'ın yükselmekte olduğu bir çağdı. Rönesans İtalyan şehir devletlerinde doğmuştu (Sander, 2023) ve Fatih'in hocalarından İtalyan Ciriaco Pizziccolli ünlü bir hümanist ve Rönesans aydınıydı (Babinger, 1994). Rönesans, bilim ve teknolojiye Katolik Kilisesi'nin baskıları nedeniyle geri kalmaya başlayan Batı uygarlığını antik Yunan ve antik Roma'nın bilimsel ve felsefi eserleri ışığında yeniden bilim yoluna sevk etme arayışıydı. Bu arayış hümanist ve terakkiperver (ilerlemeci) anlayışların yükselmesini sağlarken siyasal düşüncede güçlü merkezi yönetim gibi istikrara hizmet eden fikirler de Rönesans aydınları tarafından benimsenmişti. Rönesans, etimolojik olarak “yeniden doğuş” anlamına gelmekteydi ve yeniden doğması arzulanan antik Yunan ve antik Roma'nın parlak dönemleriydi. Bu nedenle Rönesans aydınları, sanatçıları ve bilim insanları antik Yunan ve antik Roma'nın metinlerine büyük önem atfettiler (Skinner, 1978). Çalışmada ortaya konduğu üzere, Fatih bu metinlere oldukça aşina bir hükümdardı. Bunun yanında, Batı siyasal düşüncesinin tartışmaya açtığı çeşitli yönetim sorunlarına çağının gereklerine uygun, hatta çağının ufkunu da aşan çözümler buldu. Öte yandan, gayrimüslimlere din özgürlüğünü de içeren önemli haklar tanıdı, bunu yaparak Hristiyanların Osmanlı'ya karşı birleşmesini engelledi. Netice itibariyle Fatih Osmanlı'nın çok-milletli ve çok-dinli yapısını devletin bekası ve istikrarı açısından sağlam temellere bağlamış, Osmanlı'nın güçlü bir İslam İmparatorluğu olarak yükselmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

Sultan II. Mehmed gerek Türk tarihinin gerek İslam tarihinin gerekse de insanlık tarihinin en ünlü hükümdarları arasındadır. Fetihleri ve siyasetiyle insanlık tarihinde ciddi etkiler yaratmış ve derin izler bırakmıştır (Uzunçarşılı, 1988, s.395; Babinger, 1994).Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis'i (İstanbul) fethederek Avrupa siyasetindeki sosyal, kültürel ve ekonomik etkileri yüzyıllar boyunca devam edecek bir kırılma noktası yaratmıştır (İnalçık, 2021; Angold, 2014, s.1). Bir görüşe göre, Doğu Roma İmparatorluğu'nun yok oluşu Hristiyan Avrupa açısından Müslümanlar karşısında ciddi bir hezimet olarak görülmüş (Runciman, 1965), bir başka görüşe göre ise Batı Avrupa'nın Doğu Roma İmparatorluğu'na Fatih karşısında yardım edemeyerek çaresiz kalmasından ötürü Hristiyan birliği yüzyıllar boyunca sağlanamamıştır(Nicol, 1992). Fatih bu fetihle tarihi M.Ö sekizinci yüzyıla dayanan Roma uygarlığının varisi olarak bin yılı aşkın süre varlığını sürdüren Doğu Roma İmparatorluğu'nu yıkmıştır (Byron, 2012)Tarihin en zalim hükümdarlarından biri olarak bilinen ve “Kont Drakula” olarak anılan Vlad Tepeş'e karşı mücadelesi de kendisinin dünya çapında bilinen bir lider haline gelmesinde önemli bir rol oynamıştır (McNallyveFlorescu, 1994; Bedir, 2020, s.60).

Sultan II. Mehmed 1432 yılında doğmuştur. İlk padişahlığı babası Sultan II. Murat'ın tahtı bırakmasıyla 1444 yılında, kendisi 12 yaşındayken başlamış, ancak devletin karşılaştığı ciddi tehditler1446 yılında 14 yaşındayken tahttan çekilmesine yol açmıştır. Babasının vefatı nedeniyle, 1451 yılında 19 yaşına geldiği zaman yeniden tahta çıkmıştır (Kitrovulos, 2019; İdris-i Bitlisi, 2020; İnalçık, 2021). İlk padişahlığı döneminde çocuk yaşta ciddi bir hüsrana yaşaması, bu hüsrandan ders alarak yeniden tahta çıkmasına kadar geçen beş yıllık sürede kendini tarihin en başarılı hükümdarlarından biri olarak yetiştirmesine vesile olmuştur. Sultan II. Mehmed İstanbul'u fethederek “Fatih” unvanını aldı (Kuşat, 2003, s.136-142; Coşan, 2008). Fakat Fatih'in bir hükümdar olarak dünya tarihi açısından simgeledikleri

bununla sınırlı değildi. Fetihden sonra aldığı bir diğer unvan “Roma İmparatoru”² (Kayser-i Rum) idi (Özbaran, 2004). Dönemin bazı önde gelen aydınları tarafından “Romalıların ve Dünya'nın İmparatoru” şeklinde de anılmaktaydı (Yücel, 1939, s.80). Osmanlı Devleti'nin süper güç niteliğinde bir İslam imparatorluğuna dönüşmesinin temellerini atmış (İbn-i Kemal, 1991; Clot, 2012) ve kısa ömründe Türk-İslam tarihine önemli katkılarda bulunmuştur.

Sultan II. Mehmed İstanbul'a ilaveten Osmanlı topraklarını ciddi ölçüde genişleten başka fetihler de gerçekleştirmiştir. Belgrad hariç Sırbistan, Eflak, Boğdan, Bosna ve Hersek, Arnavutluk, Mora, Amasra, Sinop, Trabzon, Kırım, Niğde, Konya, Karaman, çeşitli Ege(o zamanki adıyla “Adalar Denizi”) adaları ve İtalya'nın güney doğusundaki Otranto Kalesi Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedilmiştir (Tursun Bey, 1974; Gündoğdu, 2020; Şinik ve İncili, 2023, s.153). Devletini Anadolu, Balkanlar, Karadeniz, Ege ve Akdeniz'de egemen hale getiren Fatih sadece fetihleriyle değil, aynı zamanda siyasi düşüncesiyle de incelenmeye değer bir hükümdardır (Oruç Beğ, 2014; İnalçık, 2021). Yönetimi İslam'dan feyz alan ve doğal olarak İslam'a dayanan Fatih'in siyasetinde her ikisi de Rönesans fikirleri arasında bulunan merkeziyetçilik izlerine de rastlanmaktadır (Yücel, 1939, s.81). Osmanlı'nın devletten İmparatorluğa dönüşmesinin baş mimarı olarak kabul edilen Fatih, uyguladığı siyaset ile kendisinden sonra gelenlere istikrarlı biçimde yönetilmeye son derece elverişli bir devlet yapısı bırakmıştır (Imber, 2002; Sander, 2023, s.65).

Saltanatı ve ömrü boyunca çok sayıda iç ve dış, Müslüman ve gayrimüslim aktöre karşı mücadele etmek zorunda kalan Fatih bu mücadelelerde başarı sağlamıştır. Fatih'in şehzadeligi döneminde babası Sultan II. Murat tahtı kendisine değil ağabeyi şehzade Alaeddin'e bırakmaktan yanaydı. Fatih, ağabeyinin vefatı sonrasında babasının tahtı bırakmasıyla birlikte 12 yaşında Padişah oldu. II. Murat aslında devletin yönetimini fiilen çocuk yaştaki oğluna değil, büyük güven duyduğu Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'ya devretmiş oluyordu (Kuşat, 2003, s.139). Tahta çocuk yaşta bir hükümdarın çıkmasını fırsat bilen Macar Kralı Ladislas Osmanlı-Macaristan antlaşmasını feshederek bir Haçlı ordusu topladı ve saldırıya geçti. Doğu Roma İmparatorluğu himayesindeki Orhan Çelebi Anadolu'da isyan hareketleri başlattı ve Venedik donanması Osmanlı topraklarına doğru ilerlemeye başladı (İnalçık, 2008). Bu gelişmeler karşısında II. Mehmed tahtı babasına bırakmak zorunda kalmış ve iki yıl süren ilk padişahlık döneminde hüsrana uğramıştı (Kuşat, 2003, s.141; Şimşirgil, 2013). Tahttan çekilmesi sonrasında, tahta çıkmadan önceki görevine, Manisa Sancakbeyliğine geri döndü. Babası Sultan II. Murat'ın 1451 yılında vefat etmesiyle 19 yaşındayken yeniden tahta çıktığı zaman artık hünarlı bir komutan ve bilge bir hükümdardı (Kuşat, 2003, s.141).

1. YÖNTEM VE BULGULAR

Bu çalışma doküman analizi yöntemiyle Fatih Sultan Mehmed'in yaşam tecrübelerini, siyasi düşüncesini ve içinde yaşadığı koşullara dair algılarını nitel bir metodoloji çerçevesinde anlamlandırmaya çalışmıştır. Çalışma Fatih Sultan Mehmed'in fermanlarından (ikincil kaynak olarak) ve önem verdiği, geliştirdiği ya da değiştirdiği uygulamalardan yola çıkarak benimsediği siyasi ilke ve kavramlara ışık tutmuştur. Modern çağ öncesinin Platon, Thomas Aquinas, Niccolo Machiavelli ve Thomas Hobbes gibi önde gelen siyasi düşünürlerinin eserlerinden yararlanan çalışma, Fatih Sultan Mehmed'in icraatlarının bahse konu düşünürlerin geliştirdikleri kavramlardan izler ya da bahse konu kavramlar ile benzerlikler taşımadığını incelemiştir. Çalışma Fatih Sultan Mehmed'in devleti hangi siyasi

---

²Fatih döneminde Ruslar da İstanbul'u yeniden ele geçirip “Üçüncü Roma İmparatorluğunu” kurma iddiasındaydılar (Işık, 2001). Dolayısıyla, tarihin en büyük İmparatorluğu olan Roma'nın varisi olan bir devleti ele geçirmek dünya siyasetinde değeri son derece yüksek bir güç ve saygınlık simgesiydi.

ilke ve kavramlar doğrultusunda yönettiğine açıklık getirmekte olduğundan betimleyici bir öze sahiptir. Fatih Sultan Mehmed döneminde Osmanlı topraklarında yaşayan Müslüman ve gayrimüslim grupların yaşadıkları ortama kısmen ışık tutması bakımından tarihi ve etnografik özellikler de taşımaktadır. Çalışmanın temel bulguları, Fatih Sultan Mehmed'in siyasi ilkelerinin temelinde İslam'ın yattığına işaret etmektedir. Bunun yanında, Fatih Sultan Mehmed'in yaşadığı çağda ve yakın çevresinde Rönesans'ın da yardımıyla tesirli olan ilerlemeci yaklaşımların Hükümdarın siyasi düşüncesinde de kendilerini gösterdikleri sonucuna ulaşmaktadır. Çalışma İstanbul'un fethi başta olmak üzere, Fatih Sultan Mehmed'in insanın doğanın koyduğu sınırları bilim ve teknoloji yoluyla aşabileceğine olan inancına dair önemli bulgulara ışık tutmaktadır. Bunun yanında, çalışmanın bulguları Fatih Sultan Mehmed'in Machiavelli ve Hobbes gibi siyasi düşünürlerin kendisinin yaşamından çok sonraları önemle üzerinde durdukları merkezîyetçilik ilkesini hayata geçirdiğini ve yaşadığı çağa ait sorunları köklü biçimde çözdüğünü göstermektedir. Bunun yanında, Fatih Sultan Mehmed'in Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimlere tanıdığı özgürlüklerde hem çok boyutlu bir stratejik düşünceden, hem de İslam'ın hükümlerinden izlere rastlandığı çalışma tarafından ortaya konmaktadır. Dolayısıyla, çalışma Fatih Sultan Mehmed'in Hristiyanların Osmanlı'ya karşı birleşmelerini engellemeye özen gösterdiği sonucuna ulaşmaktadır.

2. İstanbul'un Fethi: Fatih'te Rönesans ve İlerlemecilik İzleri

Fatih'in hocaları arasında dönemin ünlü alimlerinden Molla Gürani, Molla Hüsrev ve Akşemseddin (Hacı Bayram Veli'nin öğrencisi) yer almaktaydı ve aldığı eğitimin başarılı bir hükümdar olmasındaki rolleri son derece büyüktü(Kayadibi, 2003, s.5). Buna ilaveten, Manisa'daki sarayında ünlü bir hümanist ve Rönesans aydını olan İtalyan Ciriaco Pizziccolli'den dersler aldı (Babinger, 1994). Fatih Yunanca, Farsça, Sırpça, Latince ve Arapça bilmekteydi. Bunun yanında Stoacılık ve peripatetik felsefe, matematik ve geometri alanlarında geniş bilgi sahibiydi (Kayadibi, 2003, s.6). Bu özellikleriyle Platon'un "Filozof-Kral" olarak adlandırdığı bilge hükümdar niteliğine sahipti (Platon, 2000). İlk padişahlığı sadece Haçlı Ordusu, Venedik Donanması ve Şehzade Orhan Çelebi gibi aktörlerin devlete yönelttikleri tehditler neticesinde değil (Şimşirgil, 2012), aynı zamanda babasının sadrazamı Çandarlı Halil Paşa'nın kıskırtmasıyla başlayan Yeniçeri isyanı sebebiyle sarsıntıya uğrayarak sona ermişti. Dönemin güçlü vezirlerinden Zağanos Paşa ilk padişahlık dönemi de dahil olmak üzere Fatih'e sadık iken Çandarlı Halil Paşa ilk padişahlığında Fatih'i tahttan uzaklaştırarak babası II. Murad'ı geri getirmek için çok çalışmıştı. Bunun yanında, Fatih ile Çandarlı arasında Fatih'in ikinci padişahlık döneminde de önemli gerilimler mevcuttu. Çandarlı, Sultan II. Mehmed'i hem 1444'te hem de 1451'de "tecrübesiz" addederek hükümdarlığa uygun görmemekte, kararlarına destek vermemekte ve babası II. Murat'a gösterdiği sadakati kendisine göstermemekteydi (İnce, 2018; Kuşat, 2003).En önemli Rönesans düşünürlerinden Niccolo Machiavelli, 1532 yılında (Fatih'in ikinci kez tahta çıkışından 81 yıl sonra) yayınlanan *Il Principe* (Prens) adlı eserinde şans eseri değil, yetenekleri sayesinde başa geçen bir hükümdarın kolaylıkla tahttan indirilemeyeceğini ifade etmekteydi (Machiavelli, 2004).Özellikle Çandarlı'nın kendisine karşı tavırları Fatih'i tam da bu şekilde rüştünü ispatlamak, şansıyla değil yetenekleriyle yönettiğini göstermek durumunda bırakmıştı(Gündüz, 2008, s.57). Çünkü Fatih için bir kez daha tahttan indirilme tehlikesi gündeme gelebilirdi.

Fatih açısından İstanbul'un fethini gerekli kılan üç temel sebebe işaret etmek mümkündür. Birincisi, İstanbul Osmanlı'nın Avrupa ve Asya'daki topraklarını birbirlerinden ayırıyor ve Doğu Roma İmparatorluğu'na Osmanlı Devleti'ni diğer Hristiyan devletlerle işbirliği yaparak tehlikeye düşürme kozu veriyordu (Yücel, 1939, s.79). Dolayısıyla, İstanbul'un Doğu Roma İmparatorluğu'nun bir parçası olarak kalması Osmanlı'nın tam

manasıyla bir imparatorluk haline gelmesine engel teşkil ettiği gibi Osmanlı açısından önemli güvenlik zafiyetleri yaratmaktaydı. Fetih'in ikinci temel sebebi dini motivasyondur. İslam'ın yayılması ve güçlenmesi Kuran'da emredilen bir husus olduğu gibi (Çöllüoğlu, 2014) İstanbul özelinde "Konstantiniyye elbet feth olunacaktır. Onu fetheden kumandan ne güzel kumandan, onu fetheden asker ne güzel askerdir" şeklinde, Ahmed bin Hanbel'in Müsned adlı eserinde nakledilen bir Hadis-i Şerif mevcuttu (Balci, 2014, s. 860; Yüksel, 2020, s.450). Üçüncü temel sebep ise, Fatih olağanüstü yeteneklere sahip bir hükümdar olduğunu kanıtlamak durumundaydı. Aksi halde başta Çandarlı olmak üzere kendisini küçümseyen aktörler haklı çıkacak ve Fatih devlet üzerindeki otoritesini sağlayamayacaktı (Kuşat, 2003). Fatih'in "ya ben İstanbul'u alırım ya İstanbul beni" (Altan, 2017, s.71) şeklindeki sözü büyük ölçüde bu durumu anlatmaktaydı. Bütün bunlar, Fatih'i kendinden önce I. Bayezid, Musa Çelebi ve II. Murad'ın deneyip yapamadığını (Arslan ve Kaçar, 2017; Eroğlu, 2004) yapmaya, İstanbul'u fethetmeye yöneltmişti.

İstanbul kuşatmasında Fatih'in Rönesans ve ilerlemeciliği yakından takip ettiğine dair önemli izlere rastlamak mümkündür. Rönesans, antik Yunan ve antik Roma'nın felsefi ve bilimsel metinlerinden yararlanarak bilimi düşüncenin merkezine yerleştirme çabalarına dayalı bir düşünce akımıydı (Sander, 2023, s.81). Rönesans dönemindeki ilerlemecilik ise insanın yetenekli bir canlı olduğu ve bu yetenekleri vasıtasıyla bilim ve teknolojiye ilerleyerek gelişebileceğini savunmaktaydı (Agassi, 2008, s.351). Rönesans ilerlemecilerinin en çok takip ettikleri antik dönem bilim insanları arasında geometriye olan katkılarıyla Öklid ve coğrafyaya katkılarıyla Batlamyus vardı (Grafton vd., 2010) ki Fatih'in okuduğu kitaplar arasında her ikisinin de eserleri yer almaktaydı (Armağan, 2015). İstanbul'un fethi için çağının savaş teknolojisinin oldukça ilerisinde toplar tasarlanmasına öncülük etmesi (Yılmaz, 2014) ve gemileri karadan yürüterek Haliç'e indirmesi (Babinger, 1994, s.91) kendisinin insanlığın bilim ve teknoloji yoluyla gelişebileceğine dair inancının, yani ilerlemecilik anlayışının önemli örnekleri arasında gösterilebilir. Bunun yanında, Rumeli Hisarı da dahil olmak üzere Fatih'in yaptırdığı kalelerde Rönesans mimarisinin bir ürünü olan "açılı tabya" tekniği yaygın biçimde kullanılmaktaydı. Bu teknik, kalelerden etkili top atışları yapılmasını mümkün hale getirmekteydi (Özgüven, 1997). Fetihten sonra ünlü astronom Ali Kuşçu dahil olmak üzere dönemin önemli bilim insanlarını İstanbul'a getirerek, medreseler kurarak ve din bilimlerine ilaveten üniversite düzeyinde tıp, hukuk, matematik ve astronomi eğitimi verdirerek şehre bilim açısından önemli yatırımlar yaptı. Fetihten sonra Aya Sofya'da kurulan medresenin ilk müderrisi Fatih'in hocası Molla Hüsrev idi (Günergün ve Kadioğlu, 2006; Kayadibi, 2003). Eklemede yarar vardır ki, Fatih uzun yıllar denizlerdeki hakimiyet için rakip halinde olduğu Venedikliler ile 1479 yılında barış antlaşması imzaladı. Rönesans etkisiyle o dönemin İtalyan şehir devletlerinde başlayan sürekli diplomasi böylece İstanbul'a da taşındı. Fatih, Venedik Cumhuriyeti'nin İstanbul'da büyükelçilik açmasını kabul etti ve Fatih'in portresini de çizen ünlü Rönesans sanatçısı Gentile Bellini İstanbul'a Venedik Büyükelçisi olarak atandı (Shah, 2022).

3. FATİH'İN SİYASETİNİN TEMEL TAŞLARI: GÜÇLÜ MERKEZİ İDARE VE KANUNNAME

Fatih devleti yönetirken hem Türk geleneklerinin hem de Rönesans'ın ön plana çıkardığı merkeziyetçilik ilkesini güçlendirmiş, bunu yaparken çağının ilerisinde bir siyasal ufka sahip olduğunu ortaya koymuştur. Osmanlı Devleti'nde Çandarlılar, Mihal Oğulları, Evrenos Oğulları ve Turhan bey Oğulları gibi aileler Padişah'ın otoritesini dahi sarsabilecek güce sahiptiler. Fatih bunun yönetimde sorun yarattığının farkındaydı. Böylece Padişah'ın otoritesini güçlendirmek için merkezi gücü parçalayan ve siyasal otoriteyi dağınık hale getiren bazı yapıları merkeziyetçi bir hale getirerek tek elde topladı. Yeniçerilerin üzerindeki

Sadrazam otoritesine son vererek ve Yeniçeri ağalarının Saray'daki sekbanbaşlıklar arasından atanmasını sağlayarak bu seçkin askeri gücü doğrudan ve tamamen Padişah'a bağlı hale getirdi. Sadrazamlık da dahil olmak üzere pek çok önemli makama gelmek için "soyluluğun" değil liyakatin ön plana çıkmasını sağladı. Böylelikle ordu, siyaset ve bürokrasinin en önemli kadrolarının Yeniçeri Ocağında ve Enderun'da gerekli eğitimi almış donanımlı şahıslar olmasını sağladı. Bunun yanında Padişah'ın defterdarlık (maliye) ve kazaskerlik (askeri yargı) üzerindeki hakimiyeti Fatih'in siyaseti sayesinde gözle görülür biçimde artmıştır (Yücel, 1939; Erdoğan, 2014, s. 40; İnalçık, 2016; Demlikoğlu, 2019). Machiavelli (2004) bir hükümdarın silahlı kuvvetlere hükmedebilmesinin devletin bekası açısından önemine değinmekteydi ve Fatih bunu Machiavelli'nin eserinin yayınlanmasından onlarca yıl önce sağlamıştı. Rönesans siyasal düşüncesi siyasal gücün çevreyle paylaşılmasını değil merkezde, yani hükümdarda toplanmasını ve siyasal görevlerin toprak temelli "soyluluğun" getirdiği mirasa göre değil, uygun eğitime göre dağıtılmasını savunmaktaydı (İşçi, 2012). Fatih'in uyguladığı siyaset de bu amaca hizmet etmekteydi. Valiler, tımarlı sipahiler, vergi tahsildarları ve icra organlarının önemli memurları dahil olmak üzere, devlet kadroları artık liyakat esasına göre işbaşına gelen görevlilerden oluşmaktaydı (Yücel, 1939, s.82).

Fatih vakıf ve mülk topraklarının büyük kısmını devlet toprağı haline getirdi ve askeri sınıfa tımar olarak tahsis etti. Buradaki amacı yine merkezi yönetimi güçlendirmektir. Çünkü toprağın miras yoluyla devredilmesi bu toprakların sahiplerinin yararlandıkları bir tür bölgesel yöneticilik anlayışı geliştiriyor ve Padişah'ın otoritesini sarsıyordu. Merkezi idareyi güçlendirirken mali tedbirler de alan Fatih'in döneminde yeni akçe çıkarılmış, eski akçeler yeni akçeye çevrilirken %20 oranında vergi alınmıştır. Bunun yanında, Batı'nın merkantilizmi³ geliştirmesinden onlarca yıl önce, Fatih gümrük vergilerini %100 oranında artırarak Avrupalı tüccarların Osmanlı pazarından kazanç sağlamalarını zorlaştırmıştır (Yücel, 1939). Fatih'in uyguladığı siyaset kendisinin tahta çıkışından 200 yıl sonra (1651) yayınlanmış, insanlık tarihinin en önemli düşünürlerinden Thomas Hobbes tarafından yazılmış *Leviathan* isimli eserde savunulan yönetim şekliyle bazı benzerlikler göstermektedir. İngiliz iç savaşını yaşayan Hobbes siyasal gücün bölünmeden tek bir elde, hükümdarın tekelinde birleşmesi gerektiğini savunmaktadır. Bunun aksinin istikrarsızlığa, kaosa ve iç savaşa sebep olacağını altını çizmektedir (Hobbes, 2016). Dolayısıyla, Fatih yönetimi merkezileştirerek devletin bekasını sağlam temeller üzerine oturtmaktaydı.

Fatih'in devlet-hukuk ilişkisine getirdiği yenilikler ne Osmanlılar açısından ne de Müslümanlar açısından alışlagelmiş bir bakış açısına dayanmaktaydı. Fatih şeriatın şümulüne girmeyen konulara dair kanunname hazırladı. Müslüman hükümdarların şeriata ilaveten kanunname hazırlamaları Selçuklular ve İlhanlılar gibi istisnai durumlar ile sınırlıydı. Padişahların koydukları yasalardan ve kurallardan oluşan örfi hukuk, şer'i hukukla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun hukuk sisteminde oldukça önemli bir konumdaydı ve Fatih kanunnamesinin örfi hukukun işleyişine muazzam bir katkısı vardı (İnalçık, 1958). Fatih'in kanunnamesi Padişah'a doğrudan arzda bulunmaya yetkisi olanları netleştiriyor, hukuk ve memuriyet hiyerarşisine ve terfilere dair esasları belirliyordu. Kanunname ayrıca devlet teşkilatına ait temel kaideleri de ortaya koymaktaydı. Suçlara ve cezalarına dair hükümler barındırdığı için bir tür ceza hukuku niteliğine de sahipti (Cin ve Akgündüz, 1989; İhsanoğlu, 1994; Aydın, 1994). Kanunnamede gayrimüslim devletlerin Osmanlı'ya ödeyecekleri vergileri "kardeş katli"⁴ konusu da yer almaktaydı (Akgündüz, 1990; Mumcu, 2007). Tahta

³Merkantilizm 16'nci Yüzyıl'da Avrupalı hükümdarların altın ve gümüşü kendi ülkelerinde tutma çabalarıyla ortaya çıkmıştır (Sander, 2023, s.92-94).

⁴Fatih'in tahta çıkan hanedan üyesine kardeşlerini katletmesinin önünü açması Osmanlı tarihinin en tartışmalı noktalarından biridir. Fatih bunu nizam-ı alem, yani devletin bekası için yaptığını kanunnamede de izah etmektedir. Hanedan üyeleri arasındaki çekişmeler taht kavgalarına ve iç savaşlara yol açarak Osmanlı devletini

çıkan hanedan üyesinin devletin bekası uğruna kardeşlerini katletmesi o günkü ulemanın çoğunluğu tarafından uygun bulunmuştu ve bu husus Fatih'in kanunnamesinde ifade edilmekteydi (Akgündüz, 1990). Kanunnamede ayrıca medreselerin yönetim ve müfredatına ve müderrislerin seçilme ve atanmasına dair kurallar da belirtilmekteydi (Erdem, 2005). Fatih'in kanunname hazırlamış olmasının bir ölçüde Thomas Aquinas'ın düşünceleri ile örtüştüğünü iddia etmek mümkündür. Eseri Fatih'in kütüphanesinde de yer alan Thomas Aquinas ilahi (ve kutsal) kanunlar ile insan yapımı kanunlar arasında bir ayırım yapmakta ve insanların toplumsal ihtiyaçlara dönük kanunlar yapmasını doğal ve meşru kabul etmekteydi (Aquinas, 2007; İşçi, 2012). Fatih ise çeşitli ihtiyaçlara cevap vermeye dönük bir kanunname hazırlamış ve devlet idaresinin genel kurallarını ete kemiğe büründürmüştü.

4. GAYRİMÜSLİMLERİN DİN ÖZGÜRLÜĞÜ: OSMANLI MİLLET SİSTEMİNİN YÜKSELİŞİ

Fatih İstanbul'u fethettikten sonra aldığı "Kayser-i Rum" (Roma İmparatoru) unvanına ilaveten "Sultanü'l Berreyn" (iki kıtanın sultanı), "Hakanü'l-Bahreyn" (iki denizin sultanı) ve "Emîru'l Mü'minîn" (Müminlerin Emiri) gibi unvanlara da sahipti. "Kayser-i Rum" unvanını kullanmasının sebebi küresel bir imparatorluk olan Roma'nın mirasını sahiplenmesiydi. Fatih, kendisini oldukça zengin bir tarihsel sentezin temsilcisi olarak görmekteydi (Maksudoğlu, 2018; Özbaran, 2004;). İslam'ın, Türklüğün ve Roma'nın sentezlendiği bir geleneğin hem varisi hem de kurucusu durumundaydı (Magemizoğlu, 2021). Fetih sonrasında İstanbul'a girdiği zaman Doğu Roma Patriğine yerli halkın dinini özgürce yaşayabileceği güvencesini vermişti. Fatih, 1204'te İstanbul'u ele geçiren Haçlıların aksine şehri yağmalamadı. Tam aksine yeniden imar ederek, Hristiyanların özgürlüğünün korunduğu bir İslam şehri haline getirdi (Şimşirgil, 2013). Fatih'in dünya görüşünde farklı kültür ve dinlerin barış içerisinde bir arada yaşayabilmesi önemli bir yere sahipti (Ortaylı, 2019, s.48). Hristiyanlar arasındaki yüzlerce yıllık Katolik-Ortodoks (Batı-Doğu) ayrışmasından yararlanarak Hristiyanların Türklere karşı birleşmesini engellemek isteyen Fatih Osmanlı millet sistemini sağlam temellere oturttu (Sander, 2023, s.65). Fatih'in İstanbul'daki Rum Patrikliği'ne verdiği yasal ve dini hakların Doğu Roma İmparatorluğu döneminden bile daha fazla olduğu kabul edilmektedir. Fatih'in, gelişmesine büyük katkılarda bulunduğu Osmanlı millet sistemi doğrultusunda, Osmanlı topraklarında dinlerini yaşarken özgür olan gayrimüslim gruplar 19'uncu yüzyılda milliyetçiliğin yükselmeye kadar devlete sadık kaldılar (Demirağ, 2005; Kıralp, 2014, s.58). 18'nci yüzyıl sonlarında Yunan aydınlar Osmanlı aleyhtarı milliyetçi propagandaya başladıkları zaman Fener Rum Patrikliği'nin "Pederler Öğretisi" adlı metin aracılığıyla Yunanlıları Osmanlı'ya sadık kalmaya davet etmesi (Kızılyürek, 2002, s. 33) Ortodoks Kilisesi'nin Osmanlı'ya sadakati açısından önemli bir örnektir.

Katolikler ile Ortodokslar arasında Roma İmparatorluğu'nun 395 yılında Batı Roma İmparatorluğu ve Doğu Roma İmparatorluğu olarak ikiye ayrılmasına kadar uzanan derin siyasal, kültürel ve inançsal ayrılıklar bulunmaktaydı. Örneğin, Batı Kilisesi kutsal ruhun hem "Baba" hem de "Oğuldan" kaynaklandığını savunurken Doğu Kilisesi kutsal ruhun sadece "Babadan" kaynaklandığı inancındaydı. Özellikle 1054 yılından itibaren Papa (Katolik lider) ile Patrik'in (Ortodoks lider) birbirlerini karşılıklı olarak aforoz etmeleri neticesinde zirveye ulaşan mezhebi ayrılık Hristiyan dünyasında derin izler bıraktı (Kıralp ve Güneşli, 2021). Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan gayrimüslimler din, eğitim ve özel hukuk alanlarında özerkliğe sahiptiler (Kurtaran, 2011, s.57). Bu gruplar dinlerini yaşamakta serbesttiler. Dini liderler kendi toplumlarının yönetiminde vergi toplamak gibi önemli yetkilere sahiptiler. Fakat bu liderler Padişah'a karşı mesuldüler ve yönettikleri toplulukların devlete itaatinin

tehlikeye düşürmekteydi ve Fatih "kardeş katlini" serbest bırakarak devletin güvenliğine ve bekasına hizmet etmekteydi (Özcan, 1982; Demirci, 2019, s.147).

sağlanmasından sorumluydular. İstanbul'un fethinden sonra Fatih II. Gennadios'u Rum Ortodoks Patriği olarak atadı. Buna ilaveten Ermeni Patriği'ni ve Yahudi Hahambaşını da İstanbul'a getirerek bu dini makamların prestij ve gücünü artırdı (Yücel, 1939; Can, 2018). Fatih gayrimüslim gruplara tanıdığı özgürlüklerle onların devlete olan sadakatini sağlamaktaydı.

Belirtmekte yarar vardır ki bir Müslüman devletinde gayrimüslimlerin din değiştirmeye zorlanmadan yaşamaları ve dini hürriyetleri ile can ve mal emniyetlerinin devlet tarafından sağlanması zaten İslam'ın gereği idi (Söylemez, 2010). Bununla birlikte, Fatih'in Osmanlı'yı İslam egemenliğinde çok-kültürlü bir imparatorluk haline getirme vizyonuna sahip olduğu da net olarak görülmekteydi. Fatih, Osmanlı topraklarında yaşayan Katoliklere de Ortodokslara da özgürlükçü yaklaşımlar sergilemekteydi. Örneğin, İstanbul'un fethi sonrasında Galata'daki Katolik Ceneviz kolonisine dair fermanında Fatih bu halkın devlete itaat ettiği müddetçe müdahaleye uğramayacağını, din değiştirmeye zorlanmayacağını, dinini özgürce yaşayacağını ve gümrük serbestisi ile ticaret ve seyahat özgürlüğünden yararlanacağını açıklıyordu (İnalçık ve Arı, 2005). Fatih'in özgürlükçü siyasetine dair önemli metinlerden bir diğeri Kudüs ruhbanları için hazırladığı fermanıdır. Fatih bu fermanla Kudüs Rum Patriği'ne Hristiyanlığın kutsal mekanlarına dair talep ettiği hak ve imtiyazları verdiğini açıklamaktaydı (Çelik, 2018, s.3). Katolik Bosna Fransiskenlerine de benzer bir yaklaşım sergileyen Fatih, bu topluluğa ibadet özgürlükleriyle can ve mal emniyetlerini güvence altına alan bir hatt-ı şerif vermişti (Çelik, 2018, s.173).

İstanbul'un fethi öncesinde Ortodoksların ileri gelenleri arasında Katolikler ile birleşmeye karşı çıkanlar bulunmaktaydı ve İmparator'dan sonra en yetkili ikinci isim olan Grandük Lukas Notaras bunlardan biriydi. Fetihden sonra Fatih İstanbul Rum Patrikliği'ne devlet protokolünde oldukça saygın bir yer vererek ruhban sınıfına vergi muafiyeti sağladı. Bunun yanında Patriklik mahkemelerine Ortodokslar arası anlaşmazlıkların çözülmesine dair önemli yetkiler verdi. Fatih'in Gennadios'un Patrikliğe yükselmesine zemin hazırlamasının en önemli sebebi, Gennadios'un da tıpkı Notaras gibi Ortodoks-Katolik birleşmesine karşı olmasıydı. Fatih Balkanlardaki Ortodoksları İstanbul Patrikliği'ne bağlayarak Latin-Katolik etkisi altına girmelerini engellediği gibi Katolik-Ortodoks yakınlaşmasını da baltalamış oldu. Fakat, Ermenilere ayrı bir Patriklik vererek Ortodoksların içerisinde fetihden önce de bulunan Rum-Ermeni ayrılığını muhafaza etti (Işık, 2001). Altını çizmekte yarar vardır ki, bu özgürlükçü yaklaşım hem İslam'ın emriydi hem de İslam'ın selametini gerektiren stratejik yaklaşım açısından faydalıydı. Fatih Osmanlı topraklarında yaşayan Hristiyanların dini özgürlüklerden yararlanmalarına özen gösterdiği gibi bu siyaseti dahili ve harici Hristiyanların Osmanlı'ya karşı birleşmelerini engellemek maksadıyla da takip etti. "İmtisal-i Cihadüfillah olubdur niyyetim, Din-i İslâm'ın mücerred gayretidir gayretim" şeklindeki kendi dizelerinden (Bursalı, 2014, s.216) de anlaşılacağı üzere Fatih'in dünya görüşünün ve tüm icraatlarının temeli İslam'dı.

5. SONUÇLAR

Bu çalışma Fatih Sultan Mehmed'in icraatlarını inceleyerek siyasal düşüncesini ele aldı. Dünya görüşünün temelini Osmanlı'nın resmî ideolojisi doğrultusunda İslam'a dayandığını ortaya koydu. Şehzadeliğinde ders aldığı Ciriaco Pizziccolli'nin bir Rönesans aydını olması ve Fatih'in Rönesans'a ilham veren Öklid ve Batlamyus gibi bilim insanlarının eserlerine olan aşinalığı da göz önüne alındığı zaman onun siyasetinde ilerlemecilik izlerine rastlanması anlaşılır hale gelmektedir. Fatih inşa ettirdiği hisarların mimari tasarımında, döktürdüğü toprakların atış kapasitesinde ve kuşatma esnasında gemileri karadan yürütmesinde görüldüğü üzere, doğanın ve o günkü bilim ve teknolojinin kendisine koyduğu sınırları aşmayı hedefleyen ilerici bir vizyona sahipti. Fetihden sonra İstanbul'da tıp, astronomi ve

matematik eğitimine (ve araştırmalarına) verdiği önem kendisinin gelişmiş bir bilim ufkuna sahip olduğunun göstergeleri arasındaydı. Fatih bunun yanında Machiavelli ve Hobbes gibi Dünyaca ünlü Rönesans düşünürlerinin istikrarsız yönetim karşısında bir sonraki yüzyılda geliştirecekleri fikirleri çoktan uygulamaya geçirmiş durumdaydı. Güçlü merkezîyetçilik vasıtasıyla hükümdarın otoritesini sağlamlaştırdı ve devletin beka ve birliğine önemli katkılarda bulundu. Fatih, Osmanlı ve Müslüman geleneklerine bir ölçüde yabancı bir uygulama olmasına rağmen devlet idaresinde Şeriata ilaveten bir kanunname çıkardı ve Osmanlı hukuk sisteminde örfî hukuku güçlendirdi.

Fatih'in siyasal düşüncesinde İslam'ın gereği olarak gayrimüslimlere din özgürlüğü tanımak ve onların can ve mal emniyetini sağlamak da önemli bir yere sahipti. Fatih'in özgürlükçü siyasetinden hem Katolikler hem Ortodokslar hem de Yahudiler kendilerine sağlanan geniş haklar vasıtasıyla istifade etmekteydi. Altını çizmekte yarar vardır ki, Fatih bu özgürlükçü siyaseti tasarlarırken yalnızca dinin gereğini yerine getirmiyor, aynı zamanda Hristiyanların Osmanlı'ya karşı birleşmelerini ve dış Hristiyanların (özellikle Latin-Katolik) iç Hristiyanları (özellikle Balkan Ortodoksları) tesir altına almalarını engellemeyi amaçlıyordu. II. Gennadios'un Patrikliğe getirilmesindeki esas neden kendisinin Ortodoks-Katolik birleşmesine karşı çıkan bir din insanı olmasıydı. Fatih Hristiyanların Osmanlıya karşı birleşmesini engellemeyi başarmış ve kurduğu sistem gayrimüslimlerin yüzyıllar boyunca Osmanlı'ya sadık kalarak yaşamalarını sağlamıştı. Fatih gayrimüslimlere devlete itaat ettikleri müddetçe din özgürlüğü, geniş haklar ve can ve mal güvenliği vaat ediyordu. Osmanlı'yı küresel bir İmparatorluk haline getirmeyi hedefleyen Fatih "Kayser-i Rum" unvanını bunun bir göstergesi olarak almıştı. Osmanlı'nın resmî ideolojisi İslam olduğu gibi, Fatih'in siyasal düşüncesinin kalbinde de İslam vardı ve hem sahip olduğu siyasal vizyon hem de gerçekleştirdiği fetihlerle devletini büyük ve güçlü bir İslam İmparatorluğu haline getirmişti.

KAYNAKÇA

- Agassi, J. (2008). *Science and its History: A Reassessment of the Historiography of Science*. Cham: Springer.
- Akgündüz, A. (1990). *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri 1: Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Altan, E. (2017). İstanbul'un Fethi Sırasında Şehirde Yaşananlar ve Psikolojik Durum. *Tarih Dergisi*, 66, 63-76.
- Angold, M. (2014). *The Fall of Constantinople to the Ottomans*. London: Routledge.
- Aquinas, T. (2007). *Varlık ve Öz*, İstanbul: Say Yayınları.
- Armağan, M. (2015). *Ufukların Sultanı Fatih Sultan Mehmed*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Arslan, M. ve Kaçar, T. (Der.). (2017). *Byzantion'dan Constantinopolis'e İstanbul Kuşatmaları*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Aydın, M. (1994). Osmanlı'da Hukuk. İçinde: İhsanoğlu, E. (der.). *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: IRCICA, 375-440.
- Babinger, F. (1994). *Fatih Sultan Mehmed ve Zamani*, İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Balcı, İ. (2014). İstanbul'un Fethine İlişkin Hadis Rivayetlerine Farklı Bir Yaklaşım. *Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu*, II. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyum Bildirileri (27-29 Mayıs), İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi Yayını, 859-889.

- Bedir, Ö. (2020). Osmanlı İmparatorluğu'yla İlişkileri Bağlamında Voyvodalıklardan Modern Romanya'ya: Osmanlı-Romanya Diplomatik İlişkileri (1878-1908). *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 5(2), 56-72.
- Bursalı, M. N. (2014). *Hutbeler: Hutbeler ve Hitabet Bilgileri*, İstanbul: Ailem Yayınları.
- Byron, R. (2012). *The Byzantine Achievement: An Historical Perspective, AD 330-1453*. London: Routledge.
- Can, G. (2018). “Osmanlıcılık Düşüncesi ve Üç Tarz-ı Siyaset’te Osmanlıcılık”, *Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 12-20.
- Cin, H., ve Akgündüz, A. (1989). *Türk Hukuk Tarihi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Coşan, M. E. A. (2008). *İstanbul'un Fethi ve Fatih*. İstanbul: Server İletişim.
- Clot, A. (2012). *Fatih Sultan Mehmed: İki Denizin ve İki Kıtanın Hükümdarı*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Çelik, M. (Der.). (2015). *Fatih Sultan Mehmed Dönemi Ferman ve Arşiv Belgeleri*. İstanbul: Gebze Belediyesi.
- Çöllüoğlu, M. S. (2014). "Cihat Hakkında Ehl-i İslama, Asker-i İslama Kürsi-i İslam'dan Bir Hitap", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 149-164.
- Demirağ, Y. (2005). “Pan-ideologies in the Ottoman Empire against the West: From Pan-Ottomanism to Pan-Turkism”, *The Turkish Yearbook of International Relations*, 36, 139-158.
- Demlikoğlu, U. (2019). “18. Yüzyılda Van Kalesi’nde Bulunan Dergâh-ı Âli Yeniçerileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 46, 73-98.
- Nicol, D. M. (1992). *Byzantium and Venice: A Study in Diplomatic and Cultural Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Erdem, A. R. (2005). “Üniversitelerimizin Bilim Tarihimizdeki Yeri” *Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*, 5 (1).
- Erdoğan, A. (2014). İslamiyet’ten Önce Türk Devletlerinde Meclis Anlayışı: Toy, Kengeş, Kurultay Örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 39-52.
- Eroğlu, H. (2004). “Osmanlıların 1453 Öncesi İstanbul Kuşatmaları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23 (35), 89-101.
- Grafton, A., Most, G. W. ve Settis, S. (2010). *The Classical Tradition*. Cambridge: Harvard University Press.
- Gündoğdu, R. (2020). *Osmanlı Padişahları* (27. Cilt), İstanbul: Rumuz Yayınları.
- Gündüz, A. (2008). “İstanbul'un Osmanlılar Tarafından Fethi, Türk-İslam ve Avrupa Açısından Önemi”, *Karadeniz Araştırmaları*, 17, 51-66.
- Günergün, F. ve Kadıoğlu, S. (2006). “İstanbul Üniversitesi’nin Yerleşim Tarihçesi Üzerine Notlar”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 8 (1),135-163.
- Hobbes, T. (2016). *Leviathan*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Imber, C. (2002). *The Ottoman Empire, 1300-1600*. London: Palgrave.

- İşık, H. (2001). "İstanbul'un Fethinin Hıristiyanlık Üzerindeki Etkileri", *Dinî Araştırmalar*, 4(10), 187-208.
- İbn-i Kemal (1991). *Tevârih-i Âl-i Osman, Cilt: VII* [Hazırlayan: Şerafettin Turan]. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İdris-i Bitlisi (2020). *Heşt Bihiş: II Mehmed ve II Bayezid Devri (Cilt III)* [Hazırlayan: Mehmet Karataş ve Yaşar Baş]. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- İhsanoğlu, E. (1994). *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: IRCICA.
- İnalçık, H. (1958). "Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi-Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 195, 102-126.
- İnalçık, H. (2008). *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu üzerine Araştırmalar, Klasik Dönem (1302-1606)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalçık, H. (2016). *Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalçık, H. (2021). *Fatih Sultan Mehmed*. İstanbul: Kültür A.Ş.
- İnalçık, H. ve Arı, B. (2005). "Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalçık'ın Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(6), 27-56.
- İnce, Y. (2018). "Sultanın İsyankâr Kullarının İlk İsyanı: Buçuktepe Vakası (1446)", *History Studies*, 10 (5).
- İşçi, M. (2012). *Siyasi Düşünceler Tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Kayadibi, F. (2003). "Fatih Sultan Mehmet Döneminde Eğitim ve Bilim", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 1-18.
- Kıralp, Ş. ve Güneyle, A. (2021). "Ousting the Cypriot Ethnarch: President Makarios' Struggle against the Greek Junta, Cypriot Bishops, and Terrorism", *Religions*, 12(11).
- Kıralp, Ş. (2014). *National identity and elite interests: Makarios and Greek Cypriot nationalism (1967-1974)* [doctoral dissertation]. Keele University.
- Kızılyürek, N. (2002). *Milliyetçilik Kışkıracında Kıbrıs*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kitrovulos (2019). *Kitrovulos Tarihi (1451-1467)* [Hazırlayan: Ari Çokona]. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kurtaran, U. (2011). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(8), 57-71.
- Kuşat, A. (2003). "Fatih Sultan Mehmet'in Kişiliği ve Fetihteki Rolü (Psikanalitik Bir Yaklaşım)", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(14), 131-148.
- Machiavelli, N. (2004). *Prens*, İstanbul: Can Yayınları.
- Magemizoğlu, G. (2021). *İmparator'un İmgesi: Fatih Sultan Mehmed'in Kamusal İmajı ve İmparatorluk Siyaseti*, İstanbul: Selenge Yayınları.
- Maksudoğlu, M. (2018). *Osmanlı Tarihi (1289-1922)*, Ankara: Salon Yayınları.
- McNally, R. T. ve Florescu, R. (1994). *In Search of Dracula: The History of Dracula and Vampires*, Boston: Houghton Mifflin Harcourt.
- Mumcu, A. (2007). *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

- Oruç Beğ. (2014). *Oruç Beğ Tarihi: Osmanlı Tarihi (1288-1502)* [Hazırlayan: Necdet Öztürk]. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Ortaylı, İ. (2000). *Gelenekten Geleceğe*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özbaran, S. (2004). *Bir Osmanlı kimliği: 14.-17. Yüzyıllarda Rûm/Rûmi Aidiyet ve İmgeleri*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Özcan, A. (1982). “Fatih'in Teşkilat Kanûnamesi ve Nizam-ı Âlem için Kardeş Katli Meselesi”, *Tarih Dergisi*, 33, 7-56.
- Özgüven, H. B. (1997). *Barut ve Tabya: Rönesans Mimarisi Bağlamında Fatih Sultan Mehmed Kaleleri* [doktora tezi], İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Platon. (2000). *Devlet*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Runciman, S. (1965). *The Fall of Constantinople, 1453*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sander, O. (2023). *Siyasi tarih: İlkçağlardan 1918'e*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Shah, Z. A. (2022). *Islam and The English Enlightenment: The Untold Story*, California: Claritas Books.
- Skinner, Q. (1978). *The Foundations of Modern Political Thought: The Renaissance*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Söylemez M. (2010). “İlk Dönemin İslam Toplumunda Gayrimüslimlerin Yeri: Haklar ve Hoşgörü”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22, 99-124.
- Şimşirgil, A. (2013). *Kayı 2: Cihan Devleti Fatih*. İstanbul: Timaş Tarih.
- Şinik, M., & İncili, Ö. F. (2023). Adalar Denizi Toponimisinin Jeopolitik Kıskacında Değerlendirilmesi. *Muallim Rıfat Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 151-179.
- Tursun Bey. (1974). *Tarih-i Ebü'l- Feth* [Hazırlayan: Mertol Tulum]. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi, Cilt I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yılmaz, F. (2014). “Fatih Sultan Mehmet Dönemi Toplari ve Değişen Üretim Paradigması, *Fatih Sultan Mehmet İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*”, 4, 219-236.
- Yücel, Y. (1939). “Reformcu bir Hükümdar Fatih Sultan Mehmed”, *Belleten*, 55(212), 79-86.
- Yüksel, E. (2020). “Konstantinapol'un Fethi ve Veba”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 3, 441-459.